

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΟΙ ΣΕΡΡΕΣ

ΚΑΙ Η
ΠΕΡΙΟΧΗ
ΤΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ
ΜΕΧΡΙ ΤΗ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Α' ΤΟΜΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2013

ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

**«ΗΤΑΝ ΔΥΣΚΟΛΑ ΕΚΕΙΝΑ ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ...»
ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΒΛΑΧΟΦΩΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΟΜΗΡΙΑ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΠΟΖΑΡΕΒΑΤΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ**

Η ανακοίνωση αυτή είναι προϊόν επιτόπιας έρευνας στους Βλαχόφωνους των Σερρών και πιο συγκεκριμένα αναφέρεται στους Βλαχόφωνους της Ηράκλειας (Τζουμαγιάς), Πετριτσίου, Βυρώνειας, Ποροίων. Βασίζεται, κυρίως, σε προφορικές μαρτυρίες ανθρώπων της πρώτης γενιάς οι οποίοι βίωσαν τα γεγονότα της ομηρίας.

Κύριος στόχος αυτού του άρθρου είναι να απεικονίσει το κλίμα της εποχής, στη χρονική περίοδο από το 1916 -χρονολογία κατά την οποία είχαμε την ομηρία τους εκτός Ελλάδος- και την επιστροφή τους το 1918, μέσα από τις προσωπικές και συλλογικές εμπειρίες απλών ανθρώπων. Αποτελεί μια προσπάθεια να αναδείξει την αξία του προφορικού πολιτισμού, ενσωματώνοντας στα ιστορικά δεδομένα τη φωνή των αφανών πρωταγωνιστών. Οι πληροφορίες αφορούν ιστορικά, πολιτιστικά και κοινωνικά γεγονότα. Οι καταθέσεις τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών είναι σημαντικές και, λόγω της ιδιόμορφης φύσης αυτών των πηγών, αναπτύσσεται ένας πλούσιος προβληματισμός για τη λειτουργία της κοινωνικής μνήμης.

Με ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να αφηγηθούν την προσωπική τους ζωή αλλά και τη ζωή της κοινότητας όπου ζούσαν. Παράλληλα επισκέφθηκα την περιοχή μέσα στη Βουλγαρία, για να έχω μια πλήρη εικόνα της διαδρομής την οποία ακολούθησαν και του χώρου όπου κατασκήνωσαν για τέσσερις μήνες στην περίοδο της ομηρίας τους, το Φθινόπωρο του 1916. Η πενιχρή βιβλιογραφία, η οποία αναφέρεται στο συγκεκριμένο γεγονός, επιβεβαίωσε τις αφηγήσεις των Βλαχόφωνων. Εκτός των προφορικών μαρτυριών, σημαντικές πληροφορίες συγκεντρώθηκαν από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Οι πίνακες των ονομάτων, αυτών που πήγαν ως όμηροι στο Ποζάρεβατς και στην γύρω περιοχή, αυτών που απεβίωσαν εκεί και αυτών που επέστρεψαν, ήταν στη διάθεσή μας. Η πρόσβαση στο προσωπικό αρχείο του Ι. Πασχαλιά, ενός από τους ομήρους και μετέπειτα δημάρχου της πόλης της Ηράκλειας, ήταν πολύ σημαντική βοήθεια και για το λόγο αυτό ευχαριστώ ιδιαίτερα την κόρη του Ελένη.

Η Ιστορία, όσο κι αν μπορεί να στηρίζεται σε γραπτά τεκμήρια, έχει πάντα ανάγκη από την προφορική παράδοση και τούτο, όχι μόνο επειδή η

τελευταία μπορεί να αναπληρώσει τα λεγόμενα κενά των γραπτών πηγών, αλλά κυρίως γιατί η προφορική παράδοση είναι ο δείκτης που μετρά τη βίωση της Ιστορίας, την επιλεκτική λειτουργία της μνήμης, την οικονομία της¹.

Την άποψη αυτή έρχεται να ενισχύσει και ο Ong, όταν υποστηρίζει ότι στον προφορικό πολιτισμό, το παρελθόν ανακαλείται στη μνήμη μόνον όταν χρησιμεύει στο παρόν, συνιστά, θα λέγαμε, “ζωντανή μνήμη”, ενώ αντίθετα, στον πολιτισμό της τυπογραφίας ανακατασκευάζεται ένα διακριτό παρελθόν, χάρη στη βεβαιότητα που δίνουν οι ημερομηνίες, τα γεγονότα κ.λ.π, όταν καταγράφονται². Πρόκειται για την επίσημη Ιστορία με τα στρατιωτικά γεγονότα και ανακοινωθέντα, την κριτική των πολεμικών επιχειρήσεων με τις πολιτικές αλλαγές, με τις οικονομικές εξελίξεις, τις διπλωματικές υποθέσεις, τις οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές, την πρόοδο στις τέχνες και τα γράμματα. Αυτά αφορούν την ιστορία των χρονολογιών³.

Αντίθετα, η προφορική ιστορία είναι μια ιστορία που δομείται γύρω από τους ανθρώπους, αξιοποιώντας την ανάγκη τους να διατηρήσουν ζωντανό το παρελθόν τους, με την κατάθεση του προσωπικού τους βιώματος. Ζωντανεύει την ίδια την ιστορία και διευρύνει τον ορίζοντά της. Αναδεικνύει ήρωες, όχι μόνο από τον κύκλο των ηγετών, αλλά κυρίως το ανώνυμο πλήθος. Βασική προϋπόθεση και γενεσιουργός δύναμη της προφορικής ιστορίας είναι αυτή η λειτουργία του εγκεφάλου που ονομάζουμε μνήμη. Έτσι, αρθρώνουμε λεκτικά τις αναμνήσεις μας αφού τις ανακαλέσουμε. Η γλώσσα μας επιτρέπει να αναπλάθουμε το παρελθόν μας κάθε στιγμή⁴.

Η μνήμη, ωστόσο, εξαρτάται άμεσα από τα «κοινωνικά πλαίσια» στα οποία εντάσσονται οι άνθρωποι στη διάρκεια της ζωής τους (οικογένεια ή ευρύτερη συγγενική ομάδα, κοινωνική τάξη, θρησκευτική ομάδα, πολιτική παράταξη, επαγγελματικό κύκλο). Ο αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων δεν είναι ποτέ ένα μοναχικό εγώ. Η ατομική μαρτυρία είναι πάντοτε ήδη κοινωνική, ακόμη περισσότερο όταν έχουμε να κάνουμε με τραυματική μνήμη. Δεν είναι μόνο το γεγονός ότι η γλώσσα της μαρτυρίας εμπεριέχει τη συλλογική πολιτισμική κληρονομιά, αλλά και η ταυτότητα του μάρτυρα συμπεριλαμβάνει τον άλλον, τόσο ως σχέση προσωπική, όσο και ως σχέση με την ομάδα στην οποία ανήκει⁵. Κάθε ατομική μνήμη είναι μια σκοπιά θε-

1. Σ. Ασδραχά, *Ιστορικά απεικάσματα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σ. 192

2. W. Ong, «Προφορικότητα και Εγγραμματισμός: Η εκτεχνολόγηση του Λόγου», μτφ. Κ. Χατζηκυριάκου, Ηράκλειο. β' εκδ. 2001.

3. Ζακ λε Γκοφ, *Ιστορία και μνήμη*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1998, σσ. 19-20.

4. M. Halbwachs, ό.π. 1992α, σ. 173.

5. Α. Βιδάλη, «Προφορικές μαρτυρίες από την τραυματική εμπειρία στη συλλογική μνήμη». Στο «*Μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της ιστορίας*», εκδ. Κατάρτι 1998, Αθήνα, σ. 112

ώρησης της συλλογικής μνήμης⁶. Κατά συνέπεια, η ίδια η συλλογική μνήμη δεν είναι και δεν μπορεί να είναι ενιαία, αλλά πολλαπλή, καθώς εξαρτάται από την κοινωνική ομάδα στο πλαίσιο της οποίας παράγεται. Ο Halbwachs θεωρεί βέβαιο ότι η κάθε κοινωνία έχει τη δική της μορφή μνήμης⁷ και ότι δεν περιορίζεται απλώς στην ανάμνηση και ανάκληση του παρελθόντος, αλλά περιλαμβάνει ένα ολόκληρο πλέγμα εξωτερικών προς το άτομο σχέσεων, μορφών και αντικειμένων, που στηρίζουν, εξαντικειμενοποιούν και ενσαρκώνουν το παρελθόν. «Τα άτομα είναι αυτά που θυμούνται, αλλά τα άτομα ως μέλη κάποιας κοινωνικής ομάδας»⁸.

Η θεώρηση αυτής της ιστορίας μέσα από τη ζωή των κοινών ανθρώπων, μέσα από την καθημερινότητά τους, τον τρόπο ζωής τους, τις αντιλήψεις τους, και όχι μέσα από τις πράξεις κάποιων προσωπικοτήτων που ξεχώρισαν, της έδωσε τον χαρακτηρισμό της «Ιστορία από τα κάτω»⁹. Η Ιστορία αυτή δίνει έμφαση στο βιωματικό στοιχείο των αφηγήσεων και στον τρόπο που υποκειμενικοποιούνται τα βιώματα ως μέλη της κοινότητας¹⁰. Γίνεται, λοιπόν, αμέσως αντιληπτό πως μια τέτοια ιστορία με τέτοιες κατευθύνσεις είναι μια νέα σύλληψη της Ιστορίας τόσο ως προς το περιεχόμενο, όσο και ως προς τη μέθοδο¹¹. Η προφορική μαρτυρία, όπως γράφει και ο Paul Thompson, μετασχηματίζοντας τα “αντικείμενα” της μελέτης σε “υποκείμενα” δημιουργεί μια ιστορία που δεν είναι μόνο πιο πλούσια, πιο ζωντανή και συγκινητική, αλλά και πιο αληθινή¹². Πιο αληθινή, συμπληρώνει η Νέστορος, όχι γιατί υπακούει σε κάποια, επισήμως καθιερωμένη «ιστορική αλήθεια», αλλά γιατί αποκαλύπτει πολύ περισσότερες πλευρές του ιδίου πρίσματος¹³.

Ταυτόχρονα, αυτού του είδους η ιστοριογραφία, αναδεικνύει και την πολυπλοκότητα της ίδιας της ιστορικής πραγματικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι προφορικές μαρτυρίες των ανθρώπων που, μέσα από την πλούσια και χυμώδη γλώσσα των αφηγητών, σκιαγραφούν μια μοναδική εικόνα της πραγματικότητας της χρονικής περιόδου 1916-1922. Το πρωτογενές αυτό υλικό αποτελεί μια πολύτιμη πηγή γνώσης.

Θα πρέπει, επίσης, να διευκρινίσουμε ότι το αυθεντικό ντοκουμέντο είναι το ηχητικό, το οποίο για να μελετηθεί, αλλά και για να διαδοθεί ευρύτε-

6. M. Halbwachs, «The Social Frameworks of Memory», στο L. Coser (επιμ.) 1992α σ. 38.

7. M. Halbwachs, ό.π. 1992α, σ. 40.

8. M. Halbwachs, *La Mémoire Collective*, PUF, Παρίσι. 1950, σ. 33.

9. E. Hobsbawm, «Για την Ιστορία», μτφ. Παρασκευάς Ματαλάς, Αθήνα Θεμέλιο 1998, σσ. 249-250.

10. Γ. Βοζίκια, «Αφηγήσεις, αναπαραστάσεις, ταυτότητες» *Σεραϊκά Χρονικά* 14, Αθήνα 2002, 120.

11. Ν. Κυριακίδου, *Λαογραφικά Μελετήματα II*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1993, σ. 255.

12. P. Thompson, *The Voice of the Past; Oral History*. Oxford Univ. Press, 1978, p. 90.

13. Ν. Κυριακίδου, ό.π., σ. 255.

ρα, χρειάζεται η μεταφορά του σε γραπτό κείμενο. Όσο και να θέλει κανείς να αποδώσει πιστά τον αυθεντικό λόγο, δεν μπορεί ποτέ να αναπαράγει τη μοναδική πράξη επικοινωνίας που συντελείται στη διάρκεια μιας συνέντευξης. Κι αυτό διότι ο προφορικός λόγος των αφηγητών δεν απευθύνεται στον αναγνώστη που θα διαβάσει ή σ' αυτόν που θα ακούσει τις μαρτυρίες του, αλλά στον ερευνητή, στον άνθρωπο με τον οποίο συνδεόταν -κατά τον χρόνο της αφήγησης- με μια σχέση άμεσης επικοινωνίας. Ορισμένα στοιχεία αυτής της επικοινωνίας χάνονται αμετάκλητα κατά τη μεταφορά στο γραπτό λόγο: η προφορά, ο τονισμός και η ένταση της φωνής, η νευρική ή ηπιότητα της ομιλίας, οι χειρονομίες, η έκφραση των προσώπων¹⁴.

Ο προφορικός λόγος έχει τους δικούς του κανόνες. Ωστόσο, σε κάθε προφορική αφήγηση, λειτουργούν ορισμένοι βασικοί κανόνες «δημιουργίας», που διαφοροποιούν ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο το προϊόν του προφορικού λόγου σε σχέση μ' εκείνο της γραφής. Μια βασική διαφορά, για παράδειγμα, έχει να κάνει με το γεγονός ότι στον προφορικό λόγο ο αφηγητής λειτουργεί με το υλικό που έχει στη μνήμη του, δεν έχει τη δυνατότητα να ανατρέξει σε άλλες «πηγές» ούτε μπορεί να γυρίσει κάθε τόσο πίσω, όπως ένας συγγραφέας, για να ελέγχει αυτά που λέει, να τα διορθώνει κ.λπ. Ο αφηγητής λέει ό,τι θυμάται και η αφήγηση προχωράει πάντοτε μπροστά. Ακόμα κι αν χρειαστεί να κάνει κάποια διόρθωση ή επαναδιατύπωση, αυτό καταγράφεται στη ροή της αφήγησης και αποτελεί μέρος της¹⁵.

Οι Βλάχοι στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών

Ο Σερραϊκός κάμπος υπήρξε σταυροδρόμι αναστατώσεων, γεγονότων και μεταβολών. Υπήρξε λίκνο θρησκευτών και τελετουργιών, αλλά και πεδίο εξέλιξης πολιτικών και πολιτιστικών διεργασιών, χώρος συνύπαρξης και αντιπαράθεσης λαών. «Ήταν ένας τόπος που γέμιζε συχνά πυκνά καπνούς και αίματα. Γι αυτό όσες φορές κι αν μιλούν σχετικά με αυτόν αρχαίοι και νέοι συγγραφείς, είναι πάντα σχεδόν για πόλεμο»¹⁶. Είναι ένας χώρος όπου συναντήθηκαν διαφορετικές κοινωνίες με διαφορετικές νοοτροπίες, αντιλήψεις, ψυχοσυνθέσεις. Η παράδοση, η οποία επιζεί ολοζώντανη μέχρι τις μέρες μας, σε συσχετισμό με αναμφισβήτητα ιστορικά γεγονότα, μας δίνουν το ενδεχόμενο ότι στην περιοχή των Σερρών εγκαταστάθηκε μεγάλος όγκος Βλάχων προσφύγων. Οι εγκαταστάσεις έγιναν σταδιακά γύρω στο 1750, με τους διωγμούς των Οθωμανών μετά τα Ορλωφικά (1770-71) και όταν

14. Β. Ρ. Μποσχότεν, «Απαξίωση και αξιοποίηση των προφορικών πηγών». Στο Λαογραφία και Ιστορία, Πρακτικά συνεδρίου στη μνήμη της Α. Κυριακίδου -Νέστορος. Επιμ. Χρ. Χατζητάκη-Καψωμένου, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2001. Βλέπε, επίσης, Β. Νιτσιάκου, *Μαρτυρίες Αλβανών μεταναστών*, εκδ. Οδυσσέας, 2003 σσ. 25-26.

15. Β. Νιτσιάκου, ό.π. σ. 26.

16. Β. Τζανακάρη, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. Α', Σέρρες 1991, σ. 101.

συγκρούστηκαν ένοπλα με τον Αλή πασά (1790-1820).

Ωστόσο, ο χρονογράφος των Σερρών Παπασυναδινός, μνημονεύει την ύπαρξη Βλάχων στις Σέρρες και στην περιοχή της, από το 17^ο αιώνα. Αναφέρει δε, ότι το Σεπτέμβριο του 1641, οι Βλάχοι που ζούσαν στην πόλη των Σερρών και στην περιοχή της, επλήγησαν το ίδιο σκληρά μαζί με άλλες εθνότητες από μια μεγάλη επιδημία πανούκλας. Σχετικά με την ανάπτυξη των βλάχικων κοινοτήτων κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα¹⁷ στο Ν. Σερρών, έχουμε αναφορές ότι στις Σέρρες υπήρχαν βλαχόφωνοι¹⁸, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί από προηγούμενες μετακινήσεις πληθυσμών και είχαν αναπτύξει το εμπόριο και τη βιοτεχνία¹⁹.

Αυτή η μαζική μετανάστευση, ανώνυμη και διευρυμένη, έγινε με όλους τους δυνατούς τρόπους και σχήματα: οικογένειες, μικρές ομάδες, ολόκληρα χωριά. Ανάλογα με τα σχήματα αυτά, άλλαζε ή διατηρούνταν η εσωτερική δομή των ομάδων και των εγκαταστάσεων. Όταν η εγκατάσταση γινόταν βαθμιαία, τότε οι πρώτες οικογένειες αποτελούσαν τον πυρήνα, τους ντόπιους, και όσοι έρχονταν σιγά-σιγά αποτελούσαν την περιφέρεια, που δυναμικά όλο και μεγάλωνε, αφού ήταν δεκτοί όλοι. Οι Βλαχόφωνοι προερχόμενοι κυρίως από τη Δυτική Μακεδονία, την Ήπειρο, τα χωριά του Ασπροποτάμου, τη Μοσχόπολη και το Μοναστήρι, εγκαθίστανται στις πλαγιές του Μπέλλες και του Μενοίκιου όρους, φτάνοντας μέχρι την Αλιστράτη, είτε δημιουργώντας καινούργια χωριά είτε ζώντας δίπλα σε άλλους. Έτσι, τα χωριά παρουσιάζουν μεικτό πληθυσμιακό χαρακτήρα και διατηρούν εσωτερικούς διαχωρισμούς στη βάση της καταγωγής και της αίσθησης της διαφοράς. Ο Ναούμ Μαρόκος αναφέρει σχετικά: *«Εμείς είμαστε απ' τη Ράμνα. Εγώ γεννήθηκα εκεί. Και οι δύο μου οι γονείς ήταν Βλάχοι. Αυτοί ήρθαν απ' τη Μπίτουλα. Απ' το Κρούσοβο, απ' εκεί. Πρώτα ήρθαν αυτοί και μετά ήρθαν απ' τη Νέβεσκα, Γραμμουστιάννιδες, κι ύστερα ήρθαν κι Μπουϊσιώτες. Χωριά ήταν αυτά. Βλάχοι είναι αυτοί. Είχαμε ακόμη*

17. Σ. Πετμεζά-Ρ. Odorico, *Αναμνήσεις και συμβουλές του Συνοδινού, Ιερέα Σερρών της Μακεδονίας*, εκδ. Association "Pierre Belon" 1996, σ. 170.

18. Βιβλιογραφικές πηγές αναφέρουν ότι στο Φλαμούρι, (χωριό εγκατελεμμένο σήμερα. Αναγράφεται στο χάρτη της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού), το οποίο επί Τουρκοκρατίας ήταν πολυπληθέστερο, μέχρι το 1922 υπήρχαν γέροι και γριές που γνώριζαν το βλάχικο γλωσσικό ιδίωμα, και διατηρούσαν την ανάμνηση ότι η Πολίχνη αυτή ήταν παλιό Βλαχοχώρι, το οποίο εξισλαμίσθηκε βίαια μεταξύ 1600 και 1650 και έκτοτε κατέληξε να γίνει σιγά-σιγά τουρκόγλωσσο. Επίσης, ο Ελβιά Τσελεμπί μας πιστοποιεί ότι οι Βλάχοι υπήρχαν στην περιοχή του Λαγκαδά και του Σοχού γύρω στα 1600, κατά δε τον Σέρβο εθνολόγο Cvijic η αστική τάξη της Νιγρίτας προήλθε από Μοσχοπολίτες, Συπισκιώτες, Γαβροβίτες Βλάχους και άλλους. Πολλοί απ' αυτούς κατέληξαν στην πόλη των Σερρών. (βλ. Σ. Λιάκου, *Η καταγωγή των Αρμονίων*, Θεσσαλονίκη 1965, σ. λα)

19. «Υπάρχουν και επί του Ορβήλου και της Ροδόπης, πλην ολίγοι, ενώ άλλοτε ήταν ασυγκρίτως περισσότεροι, ως και εις την πεδιάδα των Σερρών, αλλ' ούτοι κατάγονται εκ της Δυτικής Μακεδονίας». Βλ. Μαρτινιανού Ιωακείμ Μητροπολίτου Ξάνθης, ό.π., σ. 54.

κι Αητομηλιώτες. Το πρώτο που κάνανε μετά τα σπίτια τους ήταν αυτή η παλιά η εκκλησία. Την πρόλαβα γω. Ήταν από φλαμούρι σανίδια. Οι ίδιοι οι Βλάχοι τόκαναν. Μερικοί απ' αυτούς ήταν μαραγκοί.....»

Οι πληθυσμιακές αυτές ενότητες, οι οποίες συνιδρύουν τις νέες κοινότητες, διατηρούν και αναπαράγουν τη συνείδηση της ιδιαιτερότητάς τους, καθώς εγκαθίστανται σε ξεχωριστές γειτονιές (μαχαλάδες) και μεταφυτεύουν εκεί μορφές κοινωνικών σχέσεων και νοοτροπιών, οι οποίες χαρακτηρίζουν τις κοινότητες προέλευσής τους. Οι διαχωρισμοί εκφράζονται παραστατικά σε διάφορες εκδηλώσεις της κοινοτικής ζωής. «Εμείς την ημέρα των Αγίων Αποστόλων κάναμε μεγάλο πανηγύρι και όλα τα γύρω χωριά έρχονταν για να μας δουν πως γλεντούσαμε. Τρεις μέρες τραγουδούσαμε και χορεύαμε. Τραγουδούσαμε πολύ και στα Βλάχικα, μα, και στα Ελληνικά. Είχαμε λεβέντικους χορούς. Η μάνα μου φορούσε μακριά μεταξωτά φουστάνια και είχε κρεμασμένες και λύρες εδώ μπροστά. Ήταν πολύ όμορφες οι γυναίκες μας, νταρντάνες. Την ημέρα τ' Αϊ Γιωργιού, ερχόνταν κι οι Τούρκοι απ' τα γειτονικά χωριά κι έμπαιναν κι αυτοί μέσα στο πανηγύρι. Εμάς οι Τούρκοι δεν μας πείραζαν. Ένας πλούσιος Τούρκος ήταν στο Θρακικό, ο οποίος μάζευε πολύ κόσμο και δούλευε για αυτόν, μα, τους τάζε όμως. Δεν είχαμε προβλήματα μαζί τους. Η Ράμνα ήταν κέντρο. Τσοπαναραίοι, πρόβατα, όλοι κεχαγιάδες ήταν». Η αξία αυτών των καταθέσεων είναι πολύ σημαντική, γιατί τα άτομα θυμούνται και ανασυγκροτούν το παρελθόν τους ως μέλη μιας κοινωνικής ομάδας καθώς η περιρρέουσα ιστορία διεισδύει στην ατομική μνήμη. Στο προφορικό υλικό αποτυπώνουν τη νοοτροπία, τις αντιλήψεις, τις στάσεις και τους ιδιαίτερους τρόπους πρόσληψης της πραγματικότητας καθώς και τις αντιστάσεις και τις συμπεριφορές που απορρέουν από αυτές. Και μέσα απ' αυτό το υλικό αναδεικνύονται οι στρατηγικές επιβίωσης, αλλά και οι αντιδράσεις εκείνες που επηρέασαν τον ιστό των κοινωνικών σχέσεων, όπως είναι οι τρόποι συμμετοχής και βίωσης της ιστορίας²⁰.

Στις καινούργιες τους πατρίδες οι Βλάχοι, πολύ σύντομα, έκαναν έντονη την παρουσία τους στην περιοχή, συμμετέχοντας και πρωτοστατώντας στους κοινούς απελευθερωτικούς αγώνες της πατρίδας. «Πολλοί ήταν οι Βλάχοι που ήταν πρώτοι στον Μακεδονικό Αγώνα. Δεν έχεις ακούσει για τον καπετάν Στέργιο Βλάχμπη; Ήταν ο φόβος κι ο τρόμος των Βουλγάρων. Τίποτας δεν σκιάζονταν. Ήταν κι ο Στάϊκος, ο Αρναούτος, ο Θεϊός μου ο Αραμπατζής, ο Τσίκος, ο Ρόσκας, οι Τζουμαϊλίδες κ.ά. Εδώ στη Ράμνα, που ήταν ο μύλος, σκότωναν και παπάδες. Επειδή ο παπάς έψαλλε πρώτα στα ελληνικά και μετά το γύρισε στα βουργάρικα, ήρθαν και τον σκότωσαν.

20. Α. Μποτζουβή, «Προφορική Ιστορία: όρια και δεσμεύσεις», στο «Μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της ιστορίας», εκδ. Κατάρτι 1998, Αθήνα, σ. 25.

Η πορεία προς την Ομηρία

Οι μαρτυρίες σχετικά με τον Μακεδονικό Αγώνα και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι συγκλονιστικές. Ωστόσο, θα αναφερθώ σε γενικές γραμμές στην εξιστόρηση των γεγονότων από υπερήλικες Βλάχους²¹, σχετικά με την αναγκαστική μετακίνηση των Βλάχων, αλλά και άλλων, εξ αιτίας της δημιουργίας πολεμικού μετώπου στην περιοχή του Στρυμόνα το 1916.

Το καλοκαίρι του 1916 οι Βούλγαροι εισέβαλαν στην περιοχή των Σερρών. Στις 6 Αυγούστου, ημέρα της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, εισήλθαν στη Τζουμαγιά και την κατέλαβαν.

Εικ. 1. Η πλατεία της Τζουμαγιάς.

Μεταξύ των Βουλγάρων διακρίνονται δύο Αρωμόνιοι με τις άσπρες φορεσιές τους.

Κατέλαβαν τα εκπαιδευτήρια, τα οποία χρησιμοποιούσαν σαν στρατώνες και τις δύο εκκλησίες, αφού διέκοψαν πρώτα τη λειτουργία. Συλλαμβάνονταν δε και κακοποιούνταν όσοι είχαν συνεργαστεί κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα με Έλληνες αντάρτες, εναντίον του βουλγαρικού κομιτάτου.

Στις 14 Σεπτεμβρίου, ημέρα της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, οι Βούλγαροι ανάγκασαν όλους τους κατοίκους να εκκενώσουν την Τζουμα-

21. Εξιστόρηση γεγονότων από τον Ναούμ Μαρόμο, ετών 98, κάτοικο Βυρώνειας, ο οποίος έζησε στη Ράμνα, και τη σύζυγό του στις 16 Σεπτεμβρίου 2000, τον Χρήστο Πάξη, κάτοικο Ηράκλειας, ετών 86, τον Δημ. Ζιαντάρη από το Ν. Πετρίτσι, ετών 89, τον Ιωάννη Γκέκα, κάτοικο Ν. Πετριτσίου, ετών 88, Ελένη Ζιαντάρη ετών 90, από το Ν. Πετρίτσι Σερρών, από το προσωπικό αρχείο του Ιωαν. Πασχαλιά, το οποίο μου παραχώρησε η κόρη του Ελένη Πασχαλιά, καθώς και από το ανάτυπο εκ των Σερραϊκών Χρονικών, τ. 6^{ος}, του Γ. Τζεμάιλα, *Συμβολή εις την ιστορίαν της Ηράκλειας (Κάτω Τζουμαγιάς) Ν. Σερρών.*

γιά. Έτσι, όλοι οι κάτοικοι, γύρω στις 7-8 χιλιάδες ψυχές, περπατούσαν για πολλές ώρες στο δρόμο, που οδηγούσε προς τη Βουλγαρία δια μέσου των στενών του Ρούπελ και της Κρέσνας. Το ίδιο συνέβη και με τους κατοίκους της Ράμνας, του Πετριτσίου, του Σιδηροκάστρου, και των άλλων περιοχών. Οι υπερήλικες βλαχόφωνοι διηγούνται:

«Κτυπούσαν οι καμπάνες κι ένας βούργαρος με μια νουντούκα, μας είπε να πάρουμε ψωμί και λίγα ρούχα για λίγες μέρες και να ξεκινήσουμε. Όλοι μπροστά. Και γέροι και νέοι και παιδιά. Τους ηλικιωμένους τους βάλαμε πάνω στους αραμπάδες. Και τα κοπάδια μας μαζί. Με τα πόδια. Σχηματίστηκε μια ουρά απ' εδώ μέχρι το Σιδηρόκαστρο. Δεν ξέραμε που πηγαίναμε. Δεν πήρανε όμως μόνο απ' το δικό μας το χωριό. Άδειασαν όλα τα γύρω χωριά. 8-9 χιλιάδες ήταν μόνο από τη Τζουμαγιά. Εκεί κοντά στο Στρομονοχώρι μας πήρε η νύκτα και καθίσαμε να ξεκουραστούμε. Η κατάσταση ήταν δύσκολη. Τα μωρά κλαίγανε, έγκυες γυναίκες, άρρωστοι και ηλικιωμένοι. Την άλλη μέρα το πρωί ξεκινήσαμε πάλι προς τη Βουλγαρία μεριά. Ανεβαίναμε τα στενά της Ρούπελης και της Κρέσνας και νωρίς το απόγευμα φτάσαμε στο Λιβούνβο».

Η Ελένη Ζιαντάρη αναφέρει: *«Ο πατέρας μου δούλευε στο καπνομάγαζο στην Καβάλα, κι οι Βούργαροι, μαζί με το θείο μου, τους πήραν από κει όμηρους στην παλιά Βουλγαρία. Η μάναμ' όταν την πήραν οι Βούργαροι, είχε εμένα μωρό και με κρέμασε μπροστά της, στην πλάτη είχε μια βελέντζα να μας σκεπάζει και στο άλλο χέρι κρατούσε τον αδερφό μου το Μήτο, που ήταν έξι χρονών. Απ' όλα τα χωριά, μόνο τους Έλληνι πήραν. Τους άλλους δεν τους πείραζαν καθόλου. Εμάς τους Βλάχους, επειδή είμασταν Έλληνι, μας μάζεψαν όλους. Μια βδομάδα περπατούσαν για να φθάσουν στην Κρέσνα. Εκεί δεν είχαν ούτε φαΐ ούτε ψωμί. Τα παιδιά της θείας μου πέθαναν και τα τρία από την πείνα. Μόνη της άνοιγε λάκκο και τα έθαβε...».*

Αρκετοί εγκαταλείφθηκαν στην Άνω Τζουμαγιά, Πέτροβο, Πετριτσι, Ντούπνιτσα κ.α. Αλλά οι περισσότερες οικογένειες οδηγήθηκαν στο Μελένικο²² σωματικά και ψυχικά εξαντλημένοι ως όμηροι και αιχμάλωτοι των Βουλγάρων. Στο Μελένικο παρέμειναν για 4 μήνες. Η παραμονή τους εκεί

22. Το Μελένικο είναι μια ιστορική παλιά πόλη. Είχε εβδομήντα περίπου εκκλησίες και τέσσερα περιώνυμα Ελληνικά σχολεία. Ήταν ανέκαθεν ο προμαχών του Ελληνισμού και διακρίνονταν για την πνευματική του παράδοση. Στο Μελένικο καλλιεργήθηκαν πολύ τα γράμματα. Ήδη από το 1880 λειτούργησε ανώτερο Ελληνικό σχολείο. Το 1913 λειτούργησαν εξατάξιο Ελληνικό δημοτικό σχολείο με 180 μαθητές, παρθεναγωγείο με 180 μαθήτριες, τετρατάξιο ημιγυμνάσιο με 60 μαθητές και νηπιαγωγείο με 40 νήπια. Μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου τον Ιούλιο του 1913, λόγω του ότι η ελληνικότητα αυτή πόλη παραχωρήθηκε στην Βουλγαρία, οι Έλληνες εγκατέλειψαν τα σπίτια και οι ίδιοι κατέφυγαν στο Σιδηρόκαστρο, στη Θεσσαλονίκη αλλά και στην Αθήνα, Στις άδειες αυτές οικίες στεγάστηκαν οι όμηροι του 1916, 10-20 οικογένειες σε κάθε οικία.

ήταν μαρτυρική. «Εκεί νόμισα ότι θα πεθάνω. Δεν είχαμε ούτε ψωμί ούτε φαγητό». Ο Γ. Τζεμαΐλας γράφει σχετικά για την ίδια περίπτωση: «Λόγω της παντελούς ελλείψεως τροφίμων εκινδυνεύσαμε να αποθάνωμεν εξ ασιτίας. Απηγορεύετο εξ άλλου αυστηρώς η αγοροπωλησία σιτηρών, αλεύρου και εν γένει τροφίμων. Μας εχορηγούσαν οι Βούλγαροι κατά μήνα άλευρον εξ αραβοσίτου ανά 100 δράμια το άτομον, και αυτό δε πικρόν και ακατάλληλον προς βρώσιν. Ετρώγαμεν κούσπον (πίτυρα, υποπροϊόν σησαμελαίου το πλείστον)²³.

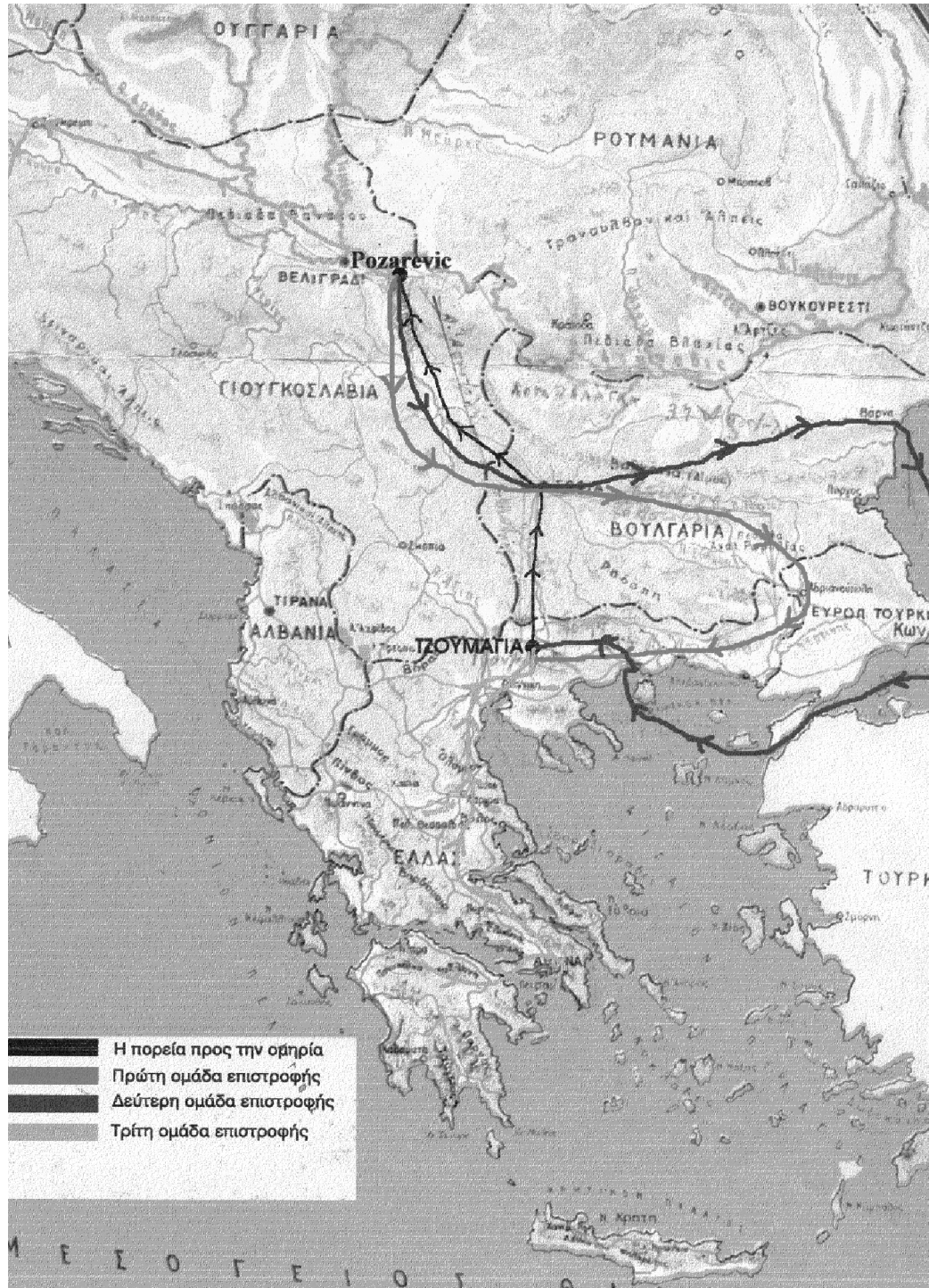
Το Δεκέμβριο του 1916 ο χειμώνας ήταν δριμύτατος. Όσοι από τους ομήρους άντεξαν στις κακουχίες, οι Βούλγαροι τους μετέφεραν στην βουλγαροκρατούμενη παλαιά Σερβία, στο Ποζάρεβατς. Εκεί παρέμεινε ο κύριος όγκος των Βλάχων. «Απ' το Μελένικο ποδαρόδρομο περίπου 6-7 ώρες και μέσα στις βροχές πήγαμε στο σιδηροδρομικό σταθμό. Εκεί μας πέταξαν μέσα σε βαγόνια. Όλους μαζί τον έναν πάνω στον άλλο. Ξεκίνησε το τραίνο σιγά-σιγά και μετά έφτασε στη Σόφια κι απ' εκεί στη Νύσσα της Σερβίας. Είχα σταματήσει να σκέφτομαι. Όλοι λέγαμε όσο αντέξουμε. Εκεί δε, θυμάμαι, πως μέσα στο τραίνο μερικοί γερμανοί στρατιώτες μας έδιναν κανένα κομμάτι ψωμί.....»

«... Υπήρχαν αρκετοί που πήγαιναν με τα πόδια γιατί είχαν πάρει μαζί τους και τα κοπάδια. Άλλοι, πάλι, πήγαιναν με αραμπάδες....

Στη βουλγαροκρατούμενη Νύσσα τους κράτησαν μέσα στα βαγόνια τρεις μέρες. Εκεί τους έδωσαν τροφή και ψωμί. Από τη Νύσσα τους μετέφεραν στην παραδουνάβια κωμόπολη Σιμέντρια. Τους έβαλαν μέσα στα αμπάρια ποταμόπλιων του Δούναβη και τους μετέφεραν στο Ποζάρεβατς. Το Ποζάρεβατς ήταν και αυτό την εποχή εκείνη βουλγαροκρατούμενο. Ήταν όμως μια περιοχή όμορφη, εύφορη και πλούσια, τόσο ως προς την γεωργική παραγωγή όσο και ως προς την κτηνοτροφική αλλά και το εμπόριο. «Όταν φτάσαμε στο Ποζάρεβατς είδαμε το Θεό να περπατάει στη γη. Εκεί ήταν η γη της επαγγελίας. Παρόλο που οι Βούλγαροι πάλι δεν μας άφηναν σε ησυχία, εν τούτοις, εμάς μας άρεσε πάρα πολύ γιατί είχε απ' όλα τα καλά. Εκεί σ' αυτή την πόλη μείναμε οι περισσότεροι. Μερικοί πήγαν και στο Πέτροβιτς και σε άλλα χωριά εκεί τριγύρω. Εμείς και κει είμαστε κτηνοτρόφοι. Οι Σέρβοι ήταν καλός λαός. Μόλις σουρούπωνε όμως αυτοί εξαφανίζονταν. Κλείνονταν μέσα στα σπίτια τους».

Ο Γ. Βελιγρατλής αναφέρει σχετικά: «συννά ο πατέρας μου μας μιλούσε για τα χρόνια της ομηρίας. Αυτό το οποίο μας τόνιζε, ήταν, πως είχαν πάει στον πολιτισμό. Ο πατέρας μου ήταν από τους λίγους που ήξερε γράμματα. Πήγε με κάποιους άλλους, όταν έφτασαν στο Ποζάρεβατς, να ζητήσουν δωμάτιο σε ξενοδοχείο. Είπαν στον ξενοδόχο ότι ήταν εκπρόσωποι της

23. Γ. Τζεμαΐλα, «Συμβολή εις την Ιστορίαν της Ηράκλειας», *Σερραϊκά Χρονικά* 6 (1973) 123.

Χάρτης ο οποίος δείχνει τις διαδρομές που ακολούθησαν οι Βλαχόφωνοι κατά την επιστροφή τους από το Ποζάροβάτς.
(Από το προσωπικό αρχείο του Ι. Πασχαλιά).

ελληνικής κυβέρνησης. Αυτός τους αρνήθηκε. Φεύγοντας είπαν στα βλάχικα:»κι εδώ δε μας θέλουν». Ο ξενοδόχος ο οποίος ήταν κι αυτός Βλάχος αμέσως τους τακτοποίησε σε δωμάτιο»²⁴.

Οι Βούλγαροι, κατά τακτά χρονικά διαστήματα, συνελάμβαναν ένα άτομο από κάθε οικογένεια και τα έστελναν σε αναγκαστικά έργα, άγνωστο πού. Οι περισσότεροι από αυτούς δεν επέστρεψαν. Ο Γ. Τζεμαΐλας γράφει: «Εις Ποζάρεβατς παρέμεινε ο κύριος όγκος των Βλάχων. Τα καταστήματα της πόλης ήσαν κλειστά, και τα είχαν καταλάβει και τα εξεμεταλλεύοντο, ως λείαν, Βούλγαροι ιδιώται. Άρρενες Σέρβοι δεν είχαν μείνει, εκτός των κάτω των 18 ετών και άνω των 60, διότι η Σερβία είχε κηρύξει πανστρατιάν και μετά την κατάρευσίν της, ο Σερβικός στρατός απεσύρθη και εφιλοξενήθη εις την Ελλάδα, το πλείστον εις την Κέρκυραν, ενωθείς με τα συμμαχικά στρατεύματα (Αγγλο-Γαλλικά)»²⁵.

Η Ελένη Ζιαντάρη διηγείται: « Η Ποζιάροβα ήταν πολύ ωραία πόλη. Οι Σέρβοι μας πήραν να δουλέψουμε στ' αμπέλια τους. Πολλοί πάλι, δούλευαν στα σπίτια των Εβραίων σαν υπηρέτες. Είχε πολλούς Εβραίους. Αυτοί ήταν πανπλούσιοι. Είχαν πολύ ωραία σπίτια και ασχολούνταν με το εμπόριο. Ήταν έμποροι αυτοί. Εμείς ζούσαμε πολλές οικογένειες μαζί, μέσα σε μεγάλα καφενεία.

Ερώτηση: Γάμοι, γλέντια γίνονταν εκεί που πήγατε;

Απάντηση: Τι γάμοι. Τόσο μεγάλη πόλη μόνο δυό εκκλησίες είχε. Αφού σπίτια δεν είχαμε, τι γάμους να κάναμε. Βέβαια, μερικοί παντρεύτηκαν εκεί. Έχουμε κι εκεί νταμάρι. Εμείς δεν είχαμε που να μείνουμε. Μ' ένα ρούχο στην πλάτη είμασταν κορίτσι μ', γάμους και πανηγύρια θα κάναμε. Αυτοί που ήταν υπηρέτες, τους έδιναν και μια γωνιά στην αποθήκη για να κοιμηθούν. Οι άλλοι τίποτα. Αυτοί είχαν πολύ ωραία σπίτια. Μα μόνο ένα ή δύο πατώματα. Είχαν όμως μεγάλα υπόγεια... Οι Εβραίοι δεν πείραζαν τους Έλληνες... Οι δικοί μας οι Βλάχοι είχαν φέρει και τα κοπάδια τους μαζί.

Ερώτηση: Τα προϊόντα τι τα κάνανε; Τα πουλούσαν;

Απάντηση: Μπα, τί να πουλήσουν. Τα μοίραζαν στους δικούς μας. Οι Σέρβοι μας έλεγαν πως για δέκα χρόνια θα μπορούσαν να μας ταΐζουν.

Οι Έλληνες παρέμειναν στην περιοχή αυτή μέχρι το 1918 οπότε άρχισε και η επιστροφή τους.

Επιστροφή στην πατρίδα

Από το προσωπικό αρχείο του Γιάννη Πασχαλιά διαβάζουμε: Ως όμηροι παραμείναμε εκεί για δύο χρόνια. Μετά, το βουλγαρικό μέτωπο έσπασε. Οι Βούλγαροι, πρώτοι απ' όλους τους συμμάχους, τους ζήτησαν στις 19 Σεπτεμβρίου 1918 ανακωχή, με ένα μόνο όρο, την μη εισβολή του Ελληνι-

24. Γ. Βελιγρατλή, Συνέντευξη στις Σέρρες 17 Νοεμβρίου 2005.

25. Γ. Τζεμαΐλα, ό.π. σ. 124.

κού στρατού στην Βουλγαρία. Ακολούθησε η Τουρκική ανακωχή και στις 11 Νοεμβρίου του 1918 η Γερμανία κατέθεσε τα όπλα.

Αμέσως μόλις αναγγέλθηκε η είδηση της ανακωχής του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι Βλάχοι, με τη νοσταλγία της επιστροφής, άρχισαν να οργανώνουν αποστολές επιστροφής, κατά το Δεκέμβριο του 1918. Ο δρόμος της επιστροφής ήταν πολύ δύσκολος.

Η πρώτη αποστολή επιστροφής οργανώθηκε με πρόεδρο τον Γιώργο Λαγκαζάλη, έναν έξυπνο και δραστήριο επιχειρηματία από την Τζουμαγιά, ο οποίος ήταν και πρόεδρος των Τζουμαγιωτών στο Ποζάρεβατς. Ξεκίνησε με αραμπάδες, παρά τις αντίξοες συγκοινωνιακές συνθήκες, που επικρατούσαν, και παρά τον εξανθηματικό τύφο, ο οποίος προσέβαλε πολλούς από αυτούς, άλλους ελαφρότερα και άλλους βαρύτερα.

Κων/νος Βελιγρατλής από την Τζουμαγιά Σερρών.

Η δεύτερη αποστολή με πρόεδρο τον Κων/νο Βελιγρατλή, ξεκίνησε με 100 αραμπάδες και πολύ κόσμο πεζοπόρο. «Εγώ με την οικογένειά μ' κι άλλους απ' το χωριό είμασταν με την ομάδα του Κώστα του Βελιγρατλή. Ο Βελιγρατλής ήταν ένας μεγάλος έμπορας από την Τζουμαγιά. Ξεκινήσαμε όλο χαρά. Μέρες περπατούσαμε, μα ο δρόμος δεν μας φαινόταν μακρύς. Πίσω στο Ποζάρεβατς έμειναν αρκετές οικογένειες. Αυτοί μέχρι τώρα είναι εκεί και πολύ από δω από μας, είχαν συγγενείς και πήγαιναν και τους έβλεπαν».

Η αποστολή αυτή από το Ποζάρεβατς ακολούθησε το δημόσιο δρόμο κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής Βελιγραδίου Θεσσαλονίκης. Έφθασε στη Νύσσα όπου υπήρχε

γαλλικό στρατηγείο, όπου ο στρατιωτικός σύνδεσμος Έλληνας λοχαγός Κουτσούμπας ανέλαβε υπό την προστασία του τους βλάχους ομήρους. Τους κράτησε εκεί τρεις μέρες μέχρι να αποκατασταθεί η σιδηροδρομική γραμμή Σερβίας -Βουλγαρίας και Ελλάδας. Από τη Νύσσα πήγαν στην πόλη Πυρότ, στη σερβοβουλγαρική μεθόριο. «Εκεί στην πόλη αυτή στο Πυρότ μείναμε περίπου 20 μέρες. Ο διοικητής ο Τρικούπης μας έβαλε σε ωραία σπίτια και μέναμε και είχαμε πολύ καλό φαγητό. Να δεις τί λεβέντης ήταν αυτός

ο διοικητής». Από το Πυρότ διά της οδού Πυρότ- Τσάρμπροτ, έφθασαν στη Σόφια. «Εκεί στη Σόφια, ήταν σε στρατιωτική αποστολή με αρχηγό κάποιον Μαζαράκη ο οποίος μαζί με το νομάρχη Ανδρεάδη, μας έστειλαν μέσα από την Ανδριανούπολη στις Σέρρες. Άλλοι πάλι ήρθαν με τους αραμπάδες»²⁶.

Ακολούθησε η τρίτη αποστολή των υπόλοιπων Βλάχων από το Ποζάρεβατς, οι οποίοι είχαν προσβληθεί από εξανθηματικό τύφο. Η επιστροφή αυτών, έγινε με τη φροντίδα των ελληνικών και συμμαχικών στρατιωτικών συνδέσμων αποστολών. Ο Γ. Τζεμαΐλας γράφει σχετικά: « Μέσω του Δουνάβεως διά ποταμοπλοίων εφθάσαμεν εις Λον Παλάγκα, εκείθεν εις Νύσσαν και σιδηροδρομικώς μέσω Σόφιας εφθάσαμεν εις Βάρναν, όπου μας απεμόνωσαν, καραντίνα, εις εμπορικά βαγόνια σιδηροδρόμου παρά την παραλίαν. Εκεί μας εκράτησαν περί τον ένα μήνα εν αναμονή της αποκατάστασεως ατμοπλοϊκής συγκοινωνίας δια της Μαύρης Θαλάσσης, η οποία δεν είχε εκκαθαρισθή από τας νάρκας, και οι πρώτοι ταξιδιώτες θα είμεθα εμείς οι όμηροι.

Κατέφθασαν εις τον λιμένα Βάρνης τρία ατμόπλοια. Τα “Ξενούλα”, “Ουράνα” και “Αδριατικός” τα οποία μας παρέλαβαν δια να επιστρέψωμεν εις την Ελλάδα. Καθ’ οδόν απέθνησκον αρκετοί, λόγω των ταλαιπωριών, των κακουχιών και του εξανθηματικού τύφου, και τα πτώματα ερρίπτοντο εις θάλασσαν. Όταν φθάσαμε στην Προποντίδα είδαμε αγκυροβολημένο το θρυλικόν εύδρομον θωρηκτόν “Αβέρωφ” το πλήρωμα του οποίου μας υπεδέχθη και μας εχαιρέτησε με την ανάκρουσιν του εθνικού Ύμνου. Μετά φθάσαμε στην Καβάλα. Εκεί μας παρέλαβαν αι ελληνικαί αρχαί, μέλη του διεθνούς και του ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, ελληνικών και συμμαχικών αποστολών περιθάψεως των ομήρων, τα οποία μας παρηκολούθουν και μας συνόδευον από το Ποζάρεβατς και εις όλον το ταξίδι της επιστροφής μας εκ της ομηρίας και μας οδήγησαν και μας απεμόνωσαν, καραντίνα εις τας καπναποθήκας Καβάλας, εξαντλημένους από τας ακαθαρσίας του πολυήμερου ταξιδιού μας, φθειριών και εξαντλημένους από τον εξανθηματικόν τύφον. Καθημερινά απέθνησκον είς ή δύο από εκάστην οικογένειαν, αλλά και ολόκληραι οικογένειαι υπέκυψαν. Εις Καβάλαν παραμείναμε περίπου δύο μήνες. Κατόπιν από Δράμαν, σιδηροδρομικώς εφθάσαμεν εις Σέρρας. Εκεί εστεγάσθημεν εις την αίθουσαν του μουσικογυμναστικού συλλόγου “Ορφεύς”...»²⁷.

Η τελευταία αποστολή η οποία περιελάμβανε περίπου 1000 άτομα, τα οποία προέρχονταν από τη γύρω περιοχή του Ποζάρεβατς, με αρχηγό το δημοδιδάσκαλο Σάνδρο, σιδηροδρομικώς έφθασε στο Βελιγράδι και στη συνέχεια στο Ζάγκρεμπ, για να καταλήξουν στο λιμάνι της Αδριατικής,

26. Από το προσωπικό αρχείο του Ι. Πασχαλιά.

27. Γ. Τζεμαΐλα, ό.π.

Φιούμε. Με Ιταλικό υπερωκεάνιο έφθασαν στην Κέρκυρα και μέσω της Πάτρας στο Αίγιο. Εκεί έμειναν περίπου 6 μήνες.

Αρκετοί από αυτούς, με καράβι έφθασαν στη Θεσσαλονίκη και στη συνέχεια στην περιοχή των Σερρών. Άλλοι πάλι από την Πάτρα, ξεκίνησαν με αραμπάδες και πεζοπόροι. Πολλοί από αυτούς λόγω διαφόρων ασθενειών, πέθαιναν στο δρόμο.

Η εικόνα την οποία αντίκρισαν στα χωριά τους ήταν οδυνηρή. «*Είχε τόσα χόρτα που δεν ήξερα που ήταν το σπίτι μας. Από πού να ξεκινήσεις. Τίποτα δεν είχε μείνει όρθιο. Πολλοί έφυγαν κι εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη, στα Σέρρας, στην Αθήνα... Εμείς που μείναμε εκεί, στην αρχή μείναμε σε παράγκες, σε αντίσκηνα ώσπου σιγά-σιγά αρχίσαμε να φτιάχνουμε τα σπίτια μας...».*

Εκείνη τη χρονιά του 1918 πέρασαν δύσκολο χειμώνα. «*Εμείς στη Ράμμα όταν γυρίσαμε δε βρήκαμε τίποτις όρθιο. Όλα είχαν γίνει στάχτη... Αφού τόκαψαν το χωριό... Πάει κι η κκλησιά... ικείν η παλιά. Μετά χτίσαμε άλλη. Μα οι περισσότεροι έφυγαν. Σκόρπισε το χωριό. Μείναμε μόνο 7-8 οικογένειες... Άλλοι πήγαν στην Θεσσαλονίκη, λίγοι στη Βυρώνεια, οι περισσότεροι στο Πετρίτσι... και μερικοί πήγαν στη Τζουμαγιά...»²⁸.*

Παρακολουθώντας τις αφηγήσεις των ανθρώπων αυτών που βίωσαν τα γεγονότα, είναι να θαυμάζει κανείς τον πλούτο των πληροφοριών που μας αφήνουν. Οι αφηγήσεις τους ήταν περιγραφικές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν ερμηνεύουν κιόλας. Από τον πλούτο των πληροφοριών, επέλεξα να παρουσιάσω την επίδραση που είχε ο πόλεμος ως βιωμένη εμπειρία στη συνείδηση των αφηγητών, οι οποίοι κατά την περίοδο του πολέμου ήταν σε νεαρή ηλικία. Ήταν το πρώτο θέμα που ερχόταν σχεδόν αμέσως στο προσκήνιο, μόλις ξεκινούσαν την αφήγησή τους οι πληροφορητές. Ο λόγος των αφηγητών-αφηγητριών, συγκροτείτο με αλληπάλληλες ανασηματοδοτήσεις μέχρι τη στιγμή της αφήγησης, με τη συμβολή όχι μόνο της μνήμης αλλά και της λήθης, της αποσιώπησης ή της απώθησης. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα το ατομικό όραμα, να διαπερνά τη νοηματοδότηση των γεγονότων, αποτυπώνοντας έτσι στην αφήγηση του προσωπικού τους ύφους και την ερμηνεία.

Οι άνδρες αναφέρονταν σε συμβάντα, που σημάδεψαν τόσο την ατομική όσο και τη συλλογική μνήμη του χωριού.

Όπως αναφέρει ο Mirosljub Manojlovic, στο Ποζάρεβατς, παρέμειναν αρκετοί Έλληνες οι οποίοι ασχολήθηκαν κυρίως με το εμπόριο και με τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και σ' αυτά είχαν μεγάλες επιτυχίες. Μερικοί από αυτούς έγιναν φημισμένοι, πλούσιοι και επιφανείς πολίτες της πόλης. Ιδιαίτερα σαν ιδιοκτήτες καφενείων, ξενοδοχείων. Στα καφενεία τους έδιναν και ελληνικές ονομασίες όπως ήταν "Ιτιά η κλέουσα", "Τα δυό λευκά

28. Ναούμ Μαρόκου ό.π.

περιστέρια”, “Κασίνε”. Οι Έλληνες και οι Σέρβοι ήταν χριστιανοί Ορθόδοξοι, οπότε οι συμβίωση ήταν πολύ καλή. Πολύ συχνά και πολύ νωρίς συναντούμε γάμους μεταξύ Σέρβων και Ελλήνων. Με το πέρασμα του χρόνου, η δεύτερη και τρίτη γενιά των Ελλήνων εποίκων, έχασε την ελληνική γλώσσα, κι αυτό διότι οι έλληνες δεν ζούσαν αποκομμένοι ή σε ομάδες, αλλά πολύ γρήγορα ενσωματώθηκαν στην ευρύτερη Σέρβικη κοινωνία²⁹.

Αν και οι πληροφορητές μιλούσαν για τη ζωή τους, τελικά, μέσα στην αφήγησή τους η παρουσία της κοινότητας υπερίσχυε έναντι του ατόμου. Στην προσπάθειά τους να αποδώσουν τη συλλογική βίωση των γεγονότων της ομηρίας, υποβάθμιζαν την προσωπική τους εμπειρία. Μιλούσαν σχεδόν πάντα με το «εμείς οι Βλάχοι». Έδιναν την εντύπωση ότι εκείνη τη στιγμή, είχαν την βαθιά πεποίθηση ότι μιλούσαν εξ ονόματος όλων των Βλάχων της κοινότητάς τους. Μιλούσαν περισσότερο ως κάτοχοι μιας ιστορικής παράδοσης που έπρεπε οπωσδήποτε να μεταδοθεί στους μεταγενέστερους για να γνωρίσουν οι νεώτεροι τι πέρασε η δική τους γενιά. Αναφέρομαι σε άοριστο χρόνο, γιατί οι άνθρωποι αυτοί δεν βρίσκονται πια στη ζωή. Μέσα από τα λόγια και την πυκνή περιγραφή τους, μας άφησαν ολοζώντανες εικόνες. Θα 'θελα να κλείσω την ανακοίνωση αυτή, με τα λόγια του George Evans, ο οποίος γράφει: «αν και αυτοί οι παλαίμαχοι του παλιού καιρού ήταν ζωντανές εγκυκλοπαίδειες, ωστόσο δεν μπορούσα απλά να τους ξεφυλλίσω. Κι αυτό γιατί ήταν άνθρωποι»³⁰.

29. Miroљjub Manojlović.

30. E. G. Evans, *Oral History*, τεύχος 1/4 (1973) 57.

ABSTRACT

KALLIOPE PANOPOULOU

“THOSE WERE VERY HARD TIMES...» : VLACH-SPEAKERS’ ORAL ACCOUNTS OF THEIR TIME AS HOSTAGES AT POZAREVAC IN SERBIA

This paper is part of a more general research project concerning the Vlach-speakers of Serres prefecture. It focuses on the events of 1916, when the Vlach-speakers of Iraklia (Djumaya) and the wider area were taken by force to Pozarevac in Serbia.

The main aim is to depict the climate of the time through the personal and collective experiences of ordinary people who lived through the events. The study deals with: i) how the Vlach-speakers were taken from their homes; ii) their two-year exile; and iii) the four stages of their return.

The main methodological tool used was oral history, which, together with the very few references in the literature, was also the main source for reconstructing the various events relating to the lives of the Vlach-speakers of Serres prefecture.

ΧΟΡΗΓΟΙ:

ISBN: 978-960-86390-8-9